

Depolitizacija kao sporno sredstvo obrane liberalne demokracije ili njena semantička i logička legitimacija

DAVOR RODIN

Fakultet političkih nauka, Zagreb

Sažetak

Autor izlaže mogućnosti razrješenja opreka inherentnih liberalnoj demokraciji: nesvodive volje pojedinaca i njihova suživota i neposrednog i institucionalno posredovanog odlučivanja, mehanizmima pravne države. Njezinu uspješnost autor testira interpretacijom dvojice autora Lübbea i Luhmanna. Lübbe se zalaže za konsenzualno posredovanje odnosa pojedinačne i opće volje i za parlamentarno posredovanje većinskog i manjinskog principa odlučivanja. Luhmann zagovara semantičku diferencijaciju tih relata (binarnih kodova) pa je njegovo rješenje modernije i izvorno liberalno budući da se zalaže za to da se problemi uvažavaju (a ne rješavaju) kao različite semantičke razine.

Liberalna demokracija od početka je razapeta na križu čiji *horizontalni* krak predstavlja opreka između nesvodivih volja pojedinaca i njihova suživota, a *vertikalni* demokratsku opreku između neposrednog i institucionalno posredovanog odlučivanja i djelovanja tih pojedinaca.

Iako ove dvostruke opreke pripadaju različitim oblicima odnosa među pojedincima, one se ipak međusobno dodiruju. Nesvodiva individualna građanska volja može se povezati s drugim pojedinačnim voljama neposredno ljubavlju i mržnjom, nasiljem i moći, ali i posredovano konsenzusom pravnim i političkim institucijama. Isto tako, demokratsko odlučivanje o zajedničkim stvarima može se provoditi neposredno aklamacijama i plebiscitarno, ali i parlamentarno posredstvom predstavnika građanske volje.

Suvremena tj. postfašistička i postkomunistička liberalna demokracija nastoji ove međusobno isprepletene opreke riješiti ravnotežom konsenzualnog i većinskog načela odlučivanja. Ravnoteža ta dva protuslovna načela zahtijeva, naravno, institucionalnu arbitražu države. Da bi država funkcionirala kao arbitar između većine i manjine, između nasilja i konsenzusa, mora sama biti *bez ikakvih političkih i subjektivnih svojstava*. *Država bez političkih i subjektivnih svojstava je pravna država* u kojoj su službe i osobe razdvojeni. Pravnoj državi najprimjerenije kao idealni tip građanina korespondira *čovjek bez svojstava*. Zanimljivo

je da je Robert Spaemann tako okarakterizirao teoriju Niklasa Luhmanna. Obrazlažući dodjelu Hegelove nagrade Luhmannu, Spaemann je sistemskom teoretičaru na distingvirani način izrekao upravo taj prigovor: »Njegov (Luhmannov) idealni tip nije ni *homo religiosus*, ni *homo economicus*, ili *homo faber*, nego *čovjek bez svojstava*«. ¹ Naravno, čovjek bez svojstava je posvemašnja apstrakcija. Riječ je o čovjeku bez biografskih i povijesnih svojstava, jer takav se čovjek najbolje uklapa u strukturu nepolitičke pravne države. Dapače, ako se država shvati kao pravna država, ili kao sistem i struktura, tada ona građanina ne tretira kao nepolitičkog, već ga kao takvog proizvodi. Ako si počinio zločin, bit ćeš zbog njega pravedno kažnjen bez obzira kojeg roda, uvjerenja itd. bio. Pravna država bez političkih svojstava i čovjek bez biografskih i povijesnih svojstava kao idealni građanin takve države predstavljaju idealno-tipski odgovor na jedno prethodno političko pitanje. To prethodno političko pitanje odredili smo kao križ liberalne demokracije. Da bi se odgovorilo na pitanje da li i u kojoj mjeri pravna država i njen bezlični građanin rješavaju probleme koji žive u isprepletenosti opreka na križu liberalne demokracije, potrebno je opisati te probleme za čije se rješenje izdaje pravna država sa svojim čovjekom bez svojstava.

Opišimo te probleme!

Ako je pravna država odgovor na političke probleme liberalne demokracije, onda naime prijeti opasnost da je taj odgovor izravno nepolitičan. To znači da liberalna demokracija ne može svoje probleme riješiti ni liberalno ni demokratski pa pribjegava jednom drugom mediju, koji više nije politički, *naime pravu* kojim se ograničavaju kako sloboda pojedinca, tako i sloboda većine.

Uvodno je rečeno: Nesvodiva ljudska i građanska volja može se ozbiljiti izravno i posredovano, a i demokratsko većinsko odlučivanje može se ozbiljiti izravno, plebiscitarno, i posredno, parlamentarno. Posve je evidentno da postoji *semantička diskrepancija* između izravne i posredovane građanske volje, kao i između izravne i posredovane demokratske većine. Postoje dva logički moguća razrješenja ove semantičke diskrepancije: *Tertium comparationis* i *tertium non datur*. Ako je riječ o ozbiljenju pojedinačne građanske volje, onda se ona može ozbiljiti izravno *nasiljem* i *moći*, ili posredovano konsenzualno i intersubjektivno; ako je pak riječ o većinskom odlučivanju, onda ono može biti neposredno *plebiscitarno* i posredovano *parlamentarno*. *Karakteristika* je svih posredovanih rješenja da ona između dviju mogućnosti biraju treću, koja spor razrješava redukcijama i jedne i druge opreke. Više jedinstvo političkih razlika ili ono treće jest država. Ona pacificira opreke i zato više nije politička. Državi, kako je uvidio Schmitt, *političko prethodi*. Naravno, političko u državi ne završava, kako je mislio Hegel. Više jedinstvo opreka nije imuno prema oprekama; one i dalje djeluju usprkos višem jedinstvu. Drugim riječima, više jedinstvo ne može kao posve drugi naime pravni ili duhovni medij u sebi reducirati političko kao posebni medij. Više jedinstvo ostavlja za sobom neriješene baš one probleme za koje je vjerovalo da su višim načelom riješeni. Svako rješenje na višoj posredujućoj razini predstavlja dekontekstualizaciju koja stoji u semantičkoj i me-

¹ Paradigm lost: *Über die ethische Reflexion der Moral* (Luhmann, Spaemann) Suhrkamp 1990 Bd. 797 str. 72.

dijskoj diskrepanciji s oprekom koju je nastojalo riješiti pa razvitak uvijek kreće natrag prema onoj razini koju se mislilo razriješiti njenim napuštanjem u nečem trećem.

Karakteristika svih neposrednih rješenja jest da ona ne napuštaju opreke, već ostaju uporno u magnetskom polju njihova djelovanja, nastojeći rasterećenje napetosti naći u *održivoj neravnoteži opreka*. To znači da sa stajališta *binarne logike* ili *binarnog koda*² klasično logičko načelo *tertium non datur* treba razumjeti ne kao egzistencijalističko ili-ili (Kierkegaard), već realistički kao *jedno i drugo*.

Suvremeni zastupnici liberalne demokracije, među njima na karakteristično jasan način Hermann Lübbe, opredjeljuju se u stvarima naznačenog križa na koji je razapeta liberalna demokracija izričito protiv svih neposrednih rješenja. Oni što se tiče logičkog načela *tertium non datur* stavljaju jasno do znanja da su samo za jednu od dviju mogućnosti, naime za onu koja volju pojedinca institucionalno povezuje s voljama drugih pojedinaca te za onu volju većine koja je parlamentarno institucionalizirana. Neposredna rješenja oni priznaju samo pod etiketom kraćih ili dužih *izvanrednih stanja*. Taj tip teorija živi gotovo isključivo od polemike opreke spram fašizma i komunizma. Aktualnost tih teorija danas je na izmaku, prvenstveno stoga što one važe pod krajnje nerealističkim uvjetom redukcije političkog bilo na *duhovni*, bilo na *tehnički* odnosno tehnokratski, ili na *pravni* princip ili medij. *Depolitizacija* tako postaje sredstvo očuvanja liberalne demokracije. To je najveća slabost tih teorija.

Navedimo Lübbeeve argumente u prilog obrane institucionalne, posredovane, liberalne demokracije. On ih navodi u formi triju protivnika liberalne demokracije. *Prvi* protivnik liberalne demokracije su oni koji su protiv parlamentarnih institucija koje posreduju građansku ili narodnu volju, i to u ime direktne, neposredne, plebiscitarne ili »oplemenjene« (Goebbels) demokracije masa. *Drugi* protivnik liberalne demokracije su svi oni koji ne žele odlučivati na temelju prebrojavanja glasova u parlamentu, već na temelju više moralne ili historijske istine ili na temelju beskonačne diskusije koja završava konsenzusom bez glasovanja. Da bi odlučivanje većinom glasova ili prebrojavanjem glasova razgraničio od plebiscitarne neposredne većine, navodi Lübbe svoj odlučujući argument koji predstavlja *Magnu cartu neoliberalne antipolitike*: »Važi načelo većina iznad istine i evidentno je da to većinsko pravilo može u liberalnoj zajednici važiti samo zato jer su u njoj maksimalno ograničena životna područja koja trebaju biti podložna važenju većinskog načela«.³ Nije naime moguće podvrći većinskom odlučivanju osnovna ljudska i građanska prava: vjeroispovijest, narodnost, govor, privatno vlasništvo, rasnu pripadnost i slično. Ustavom se, naravno, i druga pitanja mogu izdvojiti iz većinskog odlučivanja. Što sada ostaje političko pitanje o kojem je moguće većinski odlučivati? Depolitizacijom navedenih pitanja ne preostaje politici gotovo ništa, ona se rastvara u tehnokratizam, ekspertokra-

² »Kod je dakle struktura posebnih svojstava koja ima osobitu sposobnost na području upravljanja selekcijama. To je sposobnost da može za svaku makakvu datost (item) u svom području važenja tražiti drugu komplementarnu datost«. Vidi N. Luhmann, *Der politische Code*, u *Zeitschrift für Politik*, Bd. 21, 1974, str. 254.

³ H. Lübbe, *Die Aufdringlichkeit der Geschichte*, Styria, Graz, Wien, Köln, 1989, str. 241.

tizam, a političko egzistira samo marginalno kao odluka, čudo i slučaj. Zadatak je politike da *neraspoloživo* čudo, slučaj i odluku institucionalno kanalizira kako bi se spriječio pad u izvanredno stanje neposredne demokracije masa u ime više moralne ili historijske istine, kao neinstitucionalizirane *nepredvidive* i *neraspoložive* osnove totalitarne homogenizacije i manipulacije masa. Reduciranje političkog na menadžment nepredvidivih situacija slijedi iz aplikacije Lübbeova određenja povijesti na političko: »Ne priča se o onom što slijedi iz razložita djelovanja, nego o onom što ne proizlazi iz djelovanja koje je orijentirano razlozima.«⁴ Ukratko, Lübbeova teorija liberalne demokracije počiva na duhovnoj ili duhovno-znanstvenoj redukciji političkoga. Toliko preliminarno i kritički o Lübbeu. Treći protivnik liberalne demokracije u istoj optici su sljedbenici Karla Marxa koji zastupaju teoriju *totalne emancipacije čovjeka*. Teorija totalne emancipacije čovjeka suprotna je teorijama direktne ili neposredne demokracije masa u ime njihove jedinstvene religijske, nacionalne ili klasno reducirane svijesti. Teorija totalne emancipacije je izvorno liberalna. Ona polazi od pojedinca kao najviše vrijednosti. Da bi se takav pojedinac mogao neposredno bez države i institucija odnositi prema drugim pojedincima, lišava ga ta teorija svih obilježja njegova prirodnog, povijesnog, biografskog, interesnog porijekla i tako ga konstituira kao apstraktnog pojedinca ili *čovjeka bez svojstava*, što Spaemann naposljetku bezobzirno ili s nerazumijevanjem prigovara čak i jednom Luhmannu.⁵ Liberalni demokrat Hermann Lübbe ne želi neposrednu intersubjektivnu koegzistenciju bezličnih pojedinaca, već institucionalno posredovani suživot historijskim i drugim porijeklom različitih osoba, ali dakako opet pod uvjetom da se o tim historijskim i drugim određenjima osoba ne može politički odlučivati: »Taj posebni povijesni identitet nije prepreka emancipaciji, već ono što u demokratskom pluralističkom poretku upravo želimo biti,⁶ naime posebne osobe, a to nam u naše vrijeme omogućuje jedino takav liberalno demokratski poredak.

Kao što se vidi, Lübbeova obrana liberalne demokracije vođena je strategijom depolitizacije svih onih duhovnih i socijalnih tenzija koje bi je mogle ugroziti. Ono što se time dobiva — pravna država i strogo kontrolirana proceduralna demokracija i ustavni patriotizam — na drugoj se strani gubi. Otvara se rastući prostor izvaninstitucionalnog političkog života, u kojemu politički nekontrolirano bujaju najveće opasnosti po liberalnu demokraciju: *moralizam* i *historizam*, za koje Lübbe kaže: »Politički moralizam i historizam su samoovlaštenja za kršenje pravila općeg prava i moralnog *common-sensea* s pozivanjem na više pravo, vlastite prema ideološkim mjerilima, bolje stvari.«⁷ Političko koje je istjerano iz države ne živi izvan nje samo u svom političkom obliku nego i u svojim duhovnim sublimatima i nepolitičkim kontekstima, da bi u datom trenutku banulo u okoštalu birokratiziranu ljušturu pravne države i otpuhnuo je u kaos. U tom pravnom vakuumu i kaosu, u kojem ništa nije predvidivo, nalazi politika

⁴ H. Lübbe, *Was aus Handlungen Geschichten macht, u Vernünftiges Denken*, De Gruyter Berlin, 1978, str. 241.

⁵ »Luhmannov idealni tip nije ni *homo religiosus*, ni *homo oeconomicus*, ili *homo faber*, nego *čovjek bez svojstava*«. *ibidem* *Paradigm lost...* str. 72.

⁶ H. Lübbe, *Aufdringlichkeit...* str. 101.

⁷ H. Lübbe, *Politischer Moralismus*, Styria, Graz, Wien, Köln, 1987, str. 120.

prema Lübbeu, svoj posao, racionaliziranje kaosa njen je zadatak. Da do kaosa i izvanrednog stanja ne bi došlo, potrebno je neprekidno popuštati političkim pritiscima na državu. To popuštanje mora biti krajnje racionalizirano te političkim zahtjevima *izvana* treba udovoljiti samo onda kada već postoje gotova rješenja za njihovu neutralizaciju i depolitizaciju. *Što manje promjena, to bolje, ali nikako načelno protiv promjena*, na to se svodi funkcija politike shvaćene kao *krizni menadžment* ili *menadžment krize*.

Zastupnici argumentativno posredovanog institucionaliziranog razrješenja opreka naznačenog križa na koji je razapeta suvremena liberalna demokracija zapadaju u depolitizaciju, dehistorizaciju i okazionalizam. Suprotno njima, zastupnici semantičkih rješenja stoje pred drugačijim problemima. Oni nastoje riješiti na drugačiji način baš ona pitanja koja su liberalima poput Lübbea nerješiva. Naravno, ni depolitizacija ni okazionalizam, ni politički menadžment u kriznim situacijama nisu odgovori na probleme suvremenih političkih procesa koji danas više ne moraju biti empfatički antifašistički i antikomunistički legitimirani. Lübbeov tip liberalne demokracije, o tome svjedoče svi njegovi politički spisi, izrastao je iz polemike s fašističkim i marksističko-komunističkim protivnicima liberalne demokracije, i to gotovo isključivo kompenzatornim sredstvima duhovnih znanosti i pravne države kao čuvara liberalno-demokratskog poretka od fašističkog i komunističkog *neprijatelja*.⁹

Niklas Luhmann polazi od prikazanog liberalno-demokratskog modela shvaćajući ga kao odgovor na pitanje kako suvremenu državu obraniti od fašističkog i komunističkog totalitarizma. On metodički osviješteno poduzima *korak natrag* prema problemu samom kako bi pokazao zašto model ne funkcionira tj. ne rješava problem koji je htio riješiti. Model ne funkcionira zato jer su genuino politički odnosi građana shvaćeni kao opasnost po državu pa ih liberalna država minimalizira ili tjera iz države i tako ih faktički ne rješava, nego kontraproduktivno zabašuruje. Za taj je neuspjeh kriv svakako i *metodički eklektizam* suvremenih liberala, koji nisu bili spremni bez ostatka prihvatiti semantičko komunikativni obrat pripremljen u velikoj filozofiji 20. stoljeća. Ostajući vezani za stara supstancijalna rješenja neoaristotelovskog, neohegelijanskog i neokantovskog porijekla, oni su ostali vezani i uz one socijalne strukture koje su evolucijom građanskog društva fosilizirane. Umjesto da traži protivnike liberalne demokracije, Luhmann istražuje njenu strukturu i njene procese.

Niklas Luhmann ne brani liberalnu demokraciju sistemom posredovanja između individualne i opće volje, niti sistemom institucionalizirana posredovanja volje većine.¹⁰ On se opredjeljuje za specifični semantički oblik realizacije individualne i kolektivne građanske političke volje. To postiže specifičnom prim-

⁸ Tako se Lübbe priklanja Reinhartu Kosellecku, koji kao neoschmittianac drži da je građansko društvo u permanentnoj krizi i građanskom ratu.

⁹ Schmittov odnos prijatelj — neprijatelj dozvoljava Lübbe uvijek kad je riječ o neprijateljima liberalne demokracije. Kao dominantni kriterij političkog on ga naravno odbacuje. Usporedi, *Carl Schmitt liberal rezipiert u Aufdringlichkeit...* str. 309 i dalje.

¹⁰ Luhmann ne razmatra instituciju većinskog odlučivanja niti većinsko odlučivanje kao formalnu instituciju posredovanja volje većine.

jenom *binarnog koda*, pomoću kojeg nalazi lijek protiv takozvanog *totalitarnog liberalizma* koji građanskog pojedinca reducira na samodovoljni *autopoietički* subjekt, koji samo zbog neobjašnjive egzistencijalne nužde suraduje s drugim autopoietičkim subjektom, iako mu to logički nije neophodno. Semantička diskrepancija između logičkog određenja osobe kao *causa sui* i praktičkog odnosa osobe prema drugim osobama koja se ne može prevladati na višoj logičkoj razini jedinstva suprotnosti, pa zvalo se to jedinstvo suprotnosti i država, stoji u središtu Luhmannova nastojanja u objašnjavanju karaktera liberalne demokracije.

Već je Fichte u svojim *Temeljima prirodnog prava* ustvrdio da samodovoljne, autopoietične osobe ne rješavaju svoje interesne sporove pravnim poretkom zato da bi ograničile svoju volju i požudu, već da bi ih spasile. Luhmann, dakle, na toj tradiciji Fichteove otvorene dijalektike Ja-Ne-ja traži nova *binarna rješenja*. Svoj *binarni kod* kao ključni pojam svoje teorije usmjerene protiv svih oblika logički posredovanog odnosa opreka, a naročito protiv dijalektičkog prevladavanja opreka u višim jedinstvima i općenitostima, određuje Luhmann ovako: »Binarni kod je struktura posebnih svojstava koja ima osobitu sposobnost na području upravljanja selekcijama. To je sposobnost da može za svaku makakvu datost (item) u svom području važenja tražiti drugu komplementarnu datost«. ¹¹

Pojam koda preuzima Luhmann od *biogenetike*, a ne od Fichtea. Za njega stoga *kod* nije sistem dogovorenih znakova. Podjednako *kod* nije znak za nešto drugo u smislu odnosa znak označeno. *Kod* je sposobnost da neka datost potraži ili selekcionira neku sebi komplementarnu datost. U informatičkom smislu *kod* je sposobnost da se poruka prenese s jednog nosioca značenja (Informationsträger) na drugi. To je proces sličan onom koji se događa kada se radio vijest preobrazu u televizijsku vijest: govor u sliku. U biogenetskom smislu *kod* je poruka kojom iz jajeta proizlazi jedno posve drugo biće — pile. Pile i jaje nalaze se u sličnom odnosu kao govor i pismo u odnosu binarne komplementarne veze. Jaje nije višeg logičkog ranga od pileta, niti je pile višeg ranga od jajeta. Jedno prelazi u drugo i oba momenta čuvaju svoj autopoietički karakter, a ipak se ne ponavljaju tako da jaje proizvodi jaje a pile pile. Dakako, biogenetski pojam koda ima i za Luhmanna samo metaforičko značenje. Socijalne i političke procese karakteriziraju osviješteni smisao ili biranje, selekcioniranje, stoga njihovo prelaženje od jednog na drugi nosilac značenja u binarnim strukturama nije nasljedan kao u slučaju jajeta i pileta. »Traženje druge komplementarne datosti u svom području važenja« jest izbor koji samo analogno korespondira proces u kojem iz jajeta postupno sazrijeva pile i iz pileta jaje. Jedan drugi teoretičar koji je svakako djelovao na oblikovanje Luhmannove teorije binarnog koda, Jack Goody, naziva ovo traženje komplementarne drugotnosti u drugom mediju ili u drugom nosiocu značenja *dekontekstualizacijom*. Tako se za Goodyja ljudski govor u dugotrajnom procesu dekontekstualizacije pojavljuje u novom mediju fonetskog pisma. Analizom tog procesa prelaženja može se u takozvanom *koraku natrag* prema izvorima utvrditi što je korakom naprijed *postignuto* a što je tim istim korakom *izgubljeno*, a da pritom i jedan i drugi nosilac značenja, i govor i pismo, ostanu i dalje autonomni i legitimni nosioci značenja. Luhmann

¹¹ Usporedi N. Luhmann, *Der politische Code* (usporedi bilješku 2).

ovu bilancu koraka natrag kako bi se razumio korak naprijed imenuje političkim kodom konzervativno-progresivno. Za ovu semantički orijentiranu, teoriju odlučujuće je da proces semantičke dekontekstualizacije nije nikada zaključen u nekom višem ili konačnom jedinstvu, da različite semantičke ravni trajno koegzistiraju paralelno i da na mjesto redukcije različitog na jedinstvo nastupa proces selekcije unutar mnoštva: dakle, biranje a ne reduciranje. *Biranjem se kompleksnost situacije pojednostavljuje drugačije nego uopćavanjem*. Pri izboru ono neizabrano i dalje postoji i djeluje; pri uopćavanju se pojedinačno ukida ili eliminira u višoj istini.

Sve one liberalne teorije koje zastupaju koncepciju posredovanja između individualne i opće volje, između volje manjine i volje većine, bilo sistemom zakona, bilo sistemom brojenja glasova, bilo komunikativno u smislu ukidanja razlika raspravom (vječnom diskusijom), ovdje su zaobidene konceptom koji uvažava pojedinca kao središte svijeta jedino tako da mu osigurava njegovo urođeno pravo da u svim situacijama bira i izborom pojednostavljuje svoju kompleksnu situaciju.

To biranje nije ograničeno samo na jedan komunikacijski medij, već ima i karakter koda, naime prijelaza iz jednog u drugi medij posredstvom *semantičke iritacije* koja ima sposobnost indukcije svog binarnog protupola. Time Luhmann dobiva raspon između procesa (evolucije) i strukture. Svaki medij ima svoju strukturu. Struktura pisma je gramatika. Proces je pak tok semantičkog prelaženja pisma u govor ili djelovanje na temelju uputstva pisma. Različiti nosioci značenja ili različiti mediji imaju različite strukture koje su sposobne za prijelaz u svoj binarni protupol. U mnoštvu mogućnosti jedanput izbor, a drugi put prijelaz u drugi medij pojednostavljuju situaciju i rasterećuju subjekt, ali drugačije nego unutar logičkih razina veće i manje općenitosti. Prijelaz iz medija u medij ilustrira Luhmann na primjeru prijelaza nasilja u moć.

Nasilje kao *akt* i moć kao *potencija* dva su različita nosioca značenja. Fizičko nasilje karakterizirano je totalnom proizvoljnošću koju je nemoguće kontrolirati. Oblici nasilja se umnožavaju, diferenciraju i postaju nepregledni. Ni oni koji upravljaju nasiljem ne mogu faktički njima ovladati, jer je nasilje u svojoj diferenciranosti neraspoloživo. Izlaz iz nasilja mora se potražiti u jednom drugom mediju (drugom nosiocu značenja), a to je *moć*, za koju Luhmann kaže: »Funkcija je moći da regulira slučajnosti«. ¹² Moć kao *medij komunikacije*, ili moć kao drugačiji nosilac značenja »izjednačuje« nasilnike u jednom drugom mediju, za koji nije karakteristična primjena sile već suzdržavanje od nje. I dok Lübbe politiku reducira na menadžment krize i pravni poredak vidi kao transcendentálnu strukturu kojom treba svladati slučajnosti koje nepredvidivo izvanjski ugrožavaju poredak, dotle Luhmann pokazuje da kriza ne proizlazi iz iracionalnog slučaja koji ugrožava sistem i red izvana, već da je uzrok krize nesposobnost selekcioniranja unutar jedne složene autopoietičke situacije koja ne nalazi puta da se transformira u drugi komunikacijski medij. Riječju prema Luhmannu nasilje se dekontekstualizira u moći a moć u pravu. Pravo kao pisano

¹² N. Luhmann, *Macht*, Enke Verlag Stuttgart 1975, str. 12.

predstavlja *duplo kodiranje* (Zweit Codierung) izvorne binarne strukture i tek tako predstavlja odmak i od nasilja i od nepredvidive moći. Duplo kodiranje ili riječima Goodyja dvostruka dekontekstualizacija predstavlja evolucioni lanac koji se na primjeru govora očituje tako da govor stoji u odnosu prema zbilji, a pismo u odnosu prema govoru. Govor je pismom dvostruko dekontekstualizirao neko zbiljsko stanje stvari i tek ta dvostruka dekontekstualizacija otvara mogućnost racionalnog upravljanja neposrednim socijalnim procesima ali ne na razini veće općenitosti koja bi primjerice negirala zajednicu krvnog srodstva ili rat svijtu protiv svih već koja takva realna i neotkloniva stanja prevodom u drugi medij kao nosilac značenja pojednostavljuje i tako omogućuje njihovu kontrolu. Prijelazi iz jednog medija u drugi: nasilja u moć, moći u pravo, ljubavi u prijateljstvo, prijateljstva u kolegijalnost imaju svojstva katalizatora. Sam prijelaz jest semantički akt u kojem relati binarnog koda prispjevaju u novu ili drugu semantičku situaciju. Zapisana riječ nije eliminirala izgovorenu ona joj je dala drugačija svojstva, naravno ne u supstancijalnom već u semantičkom smislu. Pravno regulirana moć nije prestala biti moć ona je dobila pravne kvalitete, tj. ona je semantički izmijenjena ali ne i faktički okrnjena u svom vlastitom smislu. Takozvana okolina nekog autopoietičkog sustava nije svijet života u Husserlovom smislu riječi, naime, svijet fenomena koji se sami o sebi otkrivaju u onom što jesu nezavisno o makakvom subjektivnom shematizmu. Okolina (Umwelt) je naprosto neki drugi binarni nosilac značenja. Prijelaz jednog nosioca značenja u drugi zbiva se snagom semantičke a ne supstancijalne autopoeze. Zato Luhmann može kazati da se sistem ne nalazi ni u kakvom odnosu prema okolini već ju određuje iz sebe samog.

Onaj tko znade čitati i pisati ne mora znati govoriti. Sistem pisma i njegova govorna i druga okolina nalaze se u odnosu semantičke diskrepancije. Sistem ne prima informacije već ih proizvodi diferencirajući se iznutra. Pismo kao sistem *semantički iritira* okolinu naime govor koji poprima gramatička svojstva pisma a da ne gubi svojstva govora. Semantička diskrepancija govor-pismo, forma-materija, država-društvo razlikuje se od tradicionalne logičke po tome što se ne razrješava ni u višem jedinstvu ni u isključenju jednog od relata već u semantičkom razlikovanju i priznavanju semantičke diferencije kao realnosti. To znači niti je država forma društva niti društvo sadržaj države. Riječ je o dvije različite semantičke ravni koje se međusobno semantički iritiraju bez semantičke mogućnosti redukcije jedne ravni na drugu u starom logičkom ritualu u kojem viša općenitost guta ili negira nižu. Lübbe kao tradicionalni liberal vidi društvo i državu kao dva supstancijalna entiteta koja moraju stajati u ravnoteži kako se ne bi dogodilo da se jedan reducira na drugi i tako zapadnemo u totalitarizam totalnog društva ili totalne države. Lübbe i sam slučaj i čudo shvaća supstancijalno. Za Lübbea se supstancije moraju tolerirati za Luhmanna su one naprosto različite semantičke veličine s vlastitim metabolizmom koje imaju sposobnost semantičke samopreobrazbe koja se zbiva posredstvom selekcioniranja diferencija. Selekcioniranje diferencija predstavlja semantički supstitut za logičke redukcije i prevladavanja suprotnosti.

Na kraju dvostruki križ na koji je razapeta liberalna demokracija doživljava na izloženim primjerima Lübbeova i Luhmannova liberalizma značajnu tran-

sformaciju. Lübbe se zalaže za konsenzualno posredovanje odnosa pojedinačne i opće volje, i za parlamentarno posredovanje većinskog i manjinskog principa odlučivanja. Luhmann se zalaže za semantičku diferenciju ovih relata. Luhmannovo rješenje je modernije i izvorno liberalno, jer ono ne živi u iluziji da se problemi rješavaju već se zalaže za to da se problemi uvažavaju kao različite semantičke ravni. One ne iščezavaju u napretku kao riješenoj zagonetki nego koegzistiraju pa se zagonetka može drugačije promatrati i uvijek drugačije rješavati. Pitanja nisu tu da na njih odgovaramo nego da se naučimo s njima živjeti u diferenciranim semantičkim ravnima. Za Luhmanna liberalizam ne počiva na dogmi o nenarušivim pravima pojedinca čovjeka i građanina koja treba dovesti u juridičko važenje i uvažavanje već o semantičkoj koegzistenciji različitih medija unutar kojih su ljudska i građanska prava različite semantičke ravni ali nipošto samorazumljivi credo. Riječju, ljudska individualna i građanska prava nisu samorazumljiva pretpostavka liberalne teorije i prakse već njen trajni problem. Taj se problem rješava na različitim razinama dekontekstualizacije pri čemu je pravo samo pjena vala. Ono što je pravom dekontekstualizirano naime nasilje nad pojedincem nije time skinuto s dnevnog reda. Pravni odgovor na neko semantičko pitanje ne eliminira to pitanje. Korak natrag tako ostaje metodološki credo novog liberalizma orijentiranog semantički a ne supstancijalno. *Causa sui* kao tradicionalno ishodište liberalizma ne prelazi u *alter ego* time što ga u sistemu potreba i diobe rada proizvodi ili logički postavlja već na temelju *semantičke iritacije* koja nastupa u skladu s određenjem binarnog koda u procesu upravljanja selekcijama. *Alter ego* je semantička a ne više egzistencijalna ili supstancijalna datost. Da je *alter ego* zaista nešto drugo od *ega* da dakle nije njegovo puko ponavljanje proizlazi iz semantičke diskrepancije ili iz semantike iritacije koja zrači iz mog vlastitog autopoietičkog djelovanja proizvodeći spontano komplementarnu semantičku drugotnost.

Luhmannova obrana liberalizma ne služi se ni logičkom ni intersubjektivnom argumentacijom. Suživot građanskih pojedinaca ne može se osigurati logički niti konsenzualno već kako on kaže *strukturama i procesima* koji omogućuju kontrolu kontingencija.¹³ Problem je u tome kako pri visokoj slučajnosti koda sačuvati razlikovanje ili doslovno: »...kako spriječiti da svi problemi komunikacije postanu i problemi koda, da se dakle struktura i proces stope, odnosno kako spriječiti da dođe do sloma razlikovanja različitih medijskih kodova te da se moć mora utemeljiti na istini, ili na ljubavi, ili na novcu.«¹⁴

Uza sve razlike prema klasičnoj liberalnoj i demokratskoj teoriji koje je razvio Luhmann se od nje ne razlikuje u procjeni opasnosti koja prijete liberalizmu i demokraciji. Opasnost se sastoji u prijetećoj redukciji svih razlika kodova na jedan. Društvena situacija postaje razvojem ili procesom tako kompleksna da je se ne može više racionalno kontrolirati: »Racionalnost kompleksnosti sistema postaje problem.«¹⁵ U takvim se slučajevima spontano pribjegava praktičnom *koraku natrag*. Korak natrag karakterizira revolucionarnu situaciju.

¹³ ibidem, str. 58, 59.

¹⁴ ibidem, str. 59.

¹⁵ ibidem, str. 67.

Revolucionarno pozivanje za nasiljem služi promjeni sistema čiju kompleksnost više nije moguće kontrolirati drugačije nego »regresivnom progresijom«.¹⁶ To se dogodilo u Francuskoj revoluciji buđenjem pojma suverenosti kao monopola nad odlukom o primjeni fizičkog nasilja. Taj je monopol u međuvremenu i sam narastao do jedva pregladne kompleksnosti.

U praktičnom smislu korak natrag ili *regresivni progres* vodi u nasilje nad diferenciranim životnim oblicima osoba. U spoznajnom smislu on predstavlja izlazište za novo rješavanje problema liberalno-demokratskog suživota građana, budući da srušeno rješenje očigledno, jer je srušeno, to nije ni bilo.

Naposlijetku izgleda kao da Luhmannova strategija obrane liberalne demokracije od totalitarizma ne donosi novina. Da bi se građanski živjelo moraju se razlike među građanima pojednostaviti bilo na Lübbeckov način odstranjenjem niza problema iz političkog odlučivanja, dakle, depolitizacijom, bilo binarnom selekcijom kompleksnosti. Naravno redukcija kompleksnosti biranjem, a ne uopćavanjem nije imuna od slučajnosti koje izmiču kontroli izbora. Za razliku od Lübbecka i drugih Luhmann slučaj ne tretira kao Halleyev komet koji izvana ulijeće u sistem već kao proizvod autopoietičkog sistema čija prevelika semantička kompleksnost dovodi do paralize selekcioniranja. U tom samoproizvedenom trenutku krize djeluje *politički kod: Progresivno-konzervativno*. Za izlaz iz semantičke paralize može poslužiti *korak natrag* tj. *regresivni progres*, ili *korak naprijed*. Ta dva koraka ne mjere se višom odnosno nižom općenitošću već medijski. Korak natrag iz pravnog poretka koji je postao prekompleksan da bi ga se moglo kontrolirati jest put u nekontroliranu moć, a od ove još korak natrag u nasilje. Korak naprijed može se ostvariti unutar pravnog poretka njegovim pojednostavljenjem, naime prijelazom iz pravnog normativizma u pravedno djelovanje iz kompliciranog prava u jednostavnu pravednost.

Prijelaz iz jednog medija kao nosioca značenja u drugi očituje se kao vrijeme. Liberalna demokracija nalazi se od svog modernog početka neprekidno u *vremenskom tjesnacu* koji je dijeli od pada u anarhistički kaos, ili teror totalitarizma. U vremenskom rasponu u kojem se zbiva prijelaz iz pravnog poretka u nasilje, ili iz nasilja natrag u pravni poredak otvara se mogućnost hitnog pokretanja spasonosnih protuprocasa. Garancija stabilnog liberalno-demokratskog poretka nije, međutim, depolitizacija morala, religije, etniciteta, nacionalnosti, govora, vlasništva i slično već njihova diferencirana medijska koegzistencija, dakle njihovo razlikovanje, a ne logička redukcija jednog medija na drugi ili svih na jedan kao vrijednosno ili logički najviši.

Boraveći 17. i 18. svibnja 1991. u Zagrebu Luhmann je svjesno aktualizirao svoju teoriju semantičkog menedžmenta krize. Autopoietički socijalni sistemi iritiraju svoju okolinu semantički a ne poietički. Čini se da on izlaz iz krize vidi u semantičkoj koegzistenciji a ne u logičkoj subordinaciji građana i njihovih životnih sistema.

¹⁶ ibidem, str. 67.

Davor Rodin

*DEPOLITICIZING AS A QUESTIONABLE DEFENCE TOOL OF
LIBERAL DEMOCRACY OR AS ITS SEMANTIC AND LOGICAL
LEGITIMIZATION*

Summary

The author explains how contrasts inherent to liberal democracy, the irreducible will of individuals and their living in common on the one hand, and institutionally mediated decision-making through mechanisms belonging to a state based on law on the other, can be solved. He tests the successfulness of liberal democracy through the interpretation of two authors, Lübbe and Luhmann. Lübbe is in favour of consensual mediation between individual and general will and of parliamentary mediation of majority and minority decision-making principles. Luhmann advocates the semantic differentiation of these relations (binary codes) and his solution is therefore more modern and originally liberal since it suggests that problems should be considered (not solved) as representing different semantic levels.